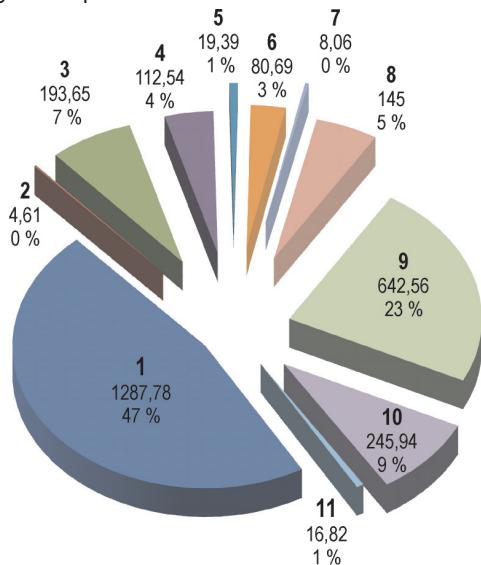

Ginutis Juozapavičius, UAB „GJ-Magma“

LIETUVOS NAUDINGOSIOS IŠKASENOS IR JŲ NAUDOJIMO GALIMYBĖS

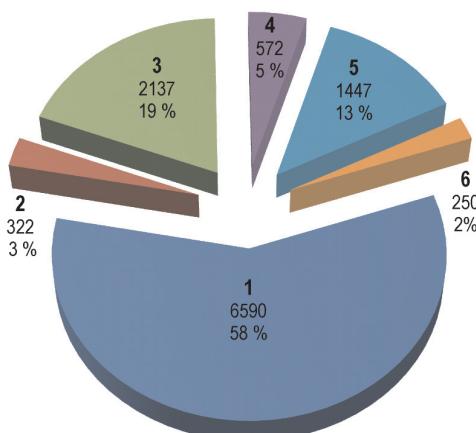
Lietuvoje jvairiu detalumu ištirta 17 rūšių naudingosios iškasenos. Šiuo metu detaliai išžvalgyti 772 naudingujų iškasanų telkiniai, parengtinai išžvalgyti 972 naudingujų iškasanų telkiniai ir išskirti 400 prognoziniai naudingujų iškasanų plotai. Vien tik detaliai ir parengtinai išžvalgytuose telkiniuose apskaičiuoti ištekliai sudaro daugiau kaip 6,7 mlrd. m³. Eksplotuoti galima tik detaliai išžvalgytus išteklius (jų struktūra pateikiamas 1 pav.). Bendras išžvalgytų išteklių kiekis – 2,7 mlrd. m³. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, bendra jų vertė – 63,6 mlrd. Lt. Tai – daugiau nei pusė viso Lietuvos nacionalinio turto.

1 pav. Detaliai išžvalgytų Lietuvos naudingujų iškasanų išteklių struktūra (mln. m³, 2011 m. pabaigos duomenys): 1 – durpės, 2 – sapropelis, 3 – klintys, 4 – dolomitas, 5 – opoka, 6 – anhidritas, 7 – kreidos mergelis, 8 – molis, 9 – žvyras, 10 – smėlis, 11 – gipsas.

Lietuvoje yra pakankamai svarbiausių dažniausiai naudojamų naudingujų iškasanų. Tai daugiausia kasdienės naudingosios iškasenos, naudojamos žmonių gerbūviui kurti: žvyras, smėlis, molis, uolinės padermės skalda, kita žaliava statybinėms medžiagoms gaminti. Jų tiek visame pasaulyje, tiek Lietuvoje sunaudojama

daugiausia. Lietuvoje iškasamų naudingujų iškasanų, naudojamų kaip statybinės medžiagos, struktūra pateikta 2 pav.

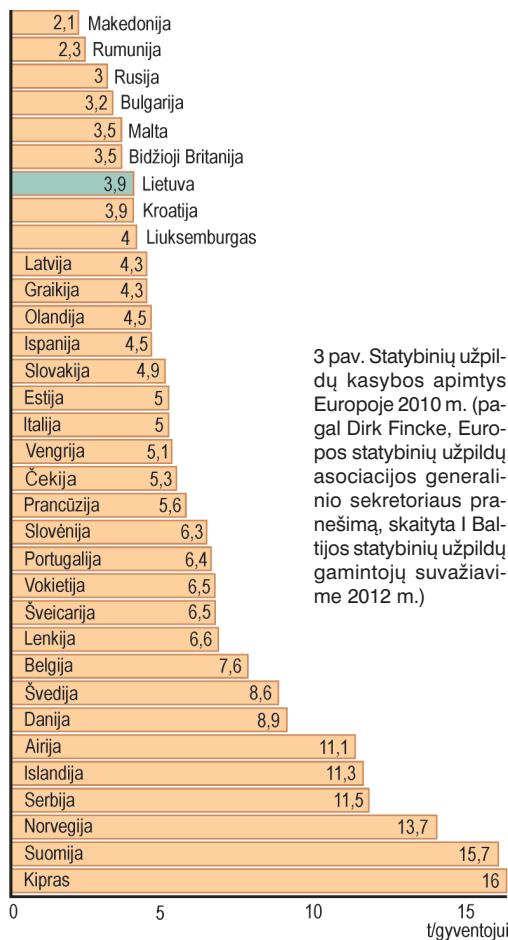
2 pav. Lietuvos naudingujų iškasanų, naudojamų kaip statybinės medžiagos, gavyba 2011 m., tūkst. m³: 1 – žvyras, 2 – smėlis, 3 – durpės, 4 – klintys, 5 – dolomitas, 6 – molis.

Statybinių medžiagų gavybos apimtys turi tiesioginės įtakos šalies ekonominio išsvystymo lygiui: kuo daugiau valstybės sugeba jų naudoti, tuo geresnės gyvenimo sąlygos sukuriamos visuomenei. Jos yra santykinių pigios, todėl naudojamos ten, kur iškasamos. Akivaizdus rodiklis – iškasamas statybinių užpildų kiekis vienam gyventojui (3 pav.).

Lietuvos valdžios institucijos deklaruoja, kad visomis išgalėmis stengiasi kelti Lietuvos gyventojų pragyvenimo lygį bent jau iki Europos Sąjungos vidurkio. Tam įtakos neabejotinai turi ir valstybės politika dėl naudingujų iškasanų naudojimo. Šioje srityje mūsų valstybės politiką formuoja Aplinkos ministerija, kuri kuria ir priima teisės aktus, reglamentuojančius galimybes naudoti šalies gelmėse esančius išteklius gyventojų gerovei kurti.

Mokesčiai

Viena svarbiausių ir efektyviausių reguliavimo priemonių – naudingujų iškasanų išteklių

3 pav. Statybinių užpildų kasybos apimtys Europoje 2010 m. (pagal Dirk Fincke, Europos statybinių užpildų asociacijos generalinio sekretoriato pranešimą, skaitytų I Baltijos statybinių užpildų gamintojų suvažiavime 2012 m.)

gamtos išteklių naudojimą. Tokio tiesės akto (šiuo atveju – įstatymo) tikslas – ekonominėmis priemonėmis skatinti gamtos išteklių naudotojus taupiai ir efektyviai naudoti valstybiinius gamtos išteklius, kompensuoti gamtos išteklių tyrimo ir priemonių jų kiekiui bei kokybei išsaugoti valstybines išlaidas. Šis deklaratyvus teiginys nėra visai tikslus, nes telkinį žvalgybą, poveikio aplinkai vertinimo procedūras, detaliųjų planų ir projektų rengimą apmoka suinteresuotos įmonės savo lėšomis, ir joms to niekas nekompensuoja. Taupumas čia suvokiamas kaip vartojimo mažinimas, nes per pastaruosius 2 metus mokesčis už naudingų iškasenų gavybą padidintas iki 5 kartų (1 lentelė).

Pagrindžiant tokius tarifų didinimus buvo aiškinama, kad jie lyginami su ES mokamais, kad tuo siekiama mažinti besaikį išteklių vartojimą, mažinti aplinkos taršą, nes jei mažiau vartosime, tai mažiau ir teršime.

Abejonės dėl deklaruojamų Mokesčio už valstybinius gamtos išteklius įstatymo tikslų ir mokesčio tarifų: 1) didžiausi tarifai nustatyti toms naudingosioms iškasenoms, kurios dar nenaudojamos, o pradinės investicijos jų gavybai yra labai didelės ir patekimas į rinką yra brangus. Lietuva daug praranda vis dar neeksploatuodama milžiniškų anhidrito ir sapropelio išteklių; 2) sapropelis gydymui tinkamessinis už neapmokestinamas žemapelkines gerai susiskaidžiusias durpes; 3) importo skatinimas (opoka – vietoj trepelo iš Briansko, granitinė skalda – vietoj dolomito skaldos); 4) oro taršos didinimas (portlandcementas – vietoj anhidritinio cemento).

kaina, kurią lemia daug veiksnių. Vienas jų, kuriuose išteklos gali turėti tik Aplinkos ministerija ir Lietuvos Respublikos Seimas, yra mokesčis už

1 lentelė. Mokesčio už naudingasias iškasenas tarifai ir jų dinamika

Ištekliai (išskyrus gintarą), m ³	Tarifas, Lt	Galutinis tarifas* 2012 m. I ketv., Lt	Tarifas iki 2010 m.	Tarifas nuo 2010 iki 2011 m. pabaigos	Pokytis per du metus, %
Anhidritas	5	6,86	1,52	3,04	451
Dolomitas	2,5	3,43	0,65	1,3	528
Durpės (mažaskaidės / kitos)	2	2,74	0,54 (0,54 / 0,2)	0,62	508
Gintaras, kg	69,8	95,77	34,9	69,8	274
Klintis	2,09	2,87	1,73	1,73	166
Kreidos mergelis	2,26	3,10	1,13	2,26	274
Molis: devono periodo triaso periodo	2,16 2,09	2,96 2,87	0,98 0,65	1,96 1,3	302 441
kitas	1,28	1,76	0,39	0,78	450
Opoka	1,8	2,47	0,9	1,8	274
Sapropelis	0,85	1,17	0,85	0,85	137
Smėlis molui liesinti	1,2	1,65	0,33	0,66	499
Smėlis stiklui gaminti	4	5,49	2	4	274
Smėlis silikatiniams dirbiniams	1,1	1,51	0,3	0,6	503
Kitas smėlis	0,95	1,30	0,25	0,5	521
Žvyras	1,12	1,54	0,3	0,6	512
Statybinis gruntas	0,64	0,88	0,2	0,4	439

* – vartotojų kainų indeksas 2012 m. pabaigai – 1,372

2 lentelė. Pagrindiniai veiksmų etapai naudingųjų iškasenų telkinių įsisavinimo teisei gauti

Etapas	Trukmė*, mėn.	Rezultatas
1. Telkinio paieška ir geologinė žvalgyba	12	Patvirtinti ištekliai įregistruojami žemės gelmių registre
2. Planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimas		
2.1 Atranka (kai plotas < 25 ha, durpyne kai plotas < 150 ha)	6	Igyjama teisė gauti leidimą eksploatuoti išteklius
2.2 Pilnas PAV procedūrų atlikimas (kai plotas > 25 ha, durpyne, kai plotas > 150 ha)	9	
3. LGT leidimo gavimas	1	Leidimas išteklių naudojimui
4. Teritorijos planavimas		
4.1. Rajono bendrojo plano sprendinių keitimas, SPAV procedūros	24	Rajono bendarasis planas koreguojamas naujai išžvalgyto telkinio padėties užfiksavimu
4.2. Naudingųjų iškasenų teritorijos detalaus plano parengimas, SPAV procedūros	12	Suformuojamas sklypas ir įteisinama pagrindinė tikslinė žemės naudojimo paskirtis iš esamos į naudingųjų iškasenų teritoriją
5. Telkinio naudojimo (kasybos rekultivavimo) projekto parengimas	3	Parengiamas ir įteisinamas techninis darbo projetas
6. Telkinio eksploatacija		
7. Telkinio rekultivavimas	0,5–1 mén/metus	Kasamai ištekliai ir gaunama siekti nauda Sutvarkoma paveikta kasybos darbais teritorija
8. Antras teritorijos planavimo etapas		
8.1. Rajono bendrojo plano sprendinių keitimas, SPAV procedūros	24	Rajono bendarasis planas koreguojamas panaikinant iškasto telkinio naudingųjų iškasenų teritoriją
8.2. Naudingųjų iškasenų teritorijos detalaus plano parengimas, SPAV procedūros	12	Pakeičiamas pagrindinė tikslinė žemės naudojimo paskirtis iš naudingųjų iškasenų teritorijos į toliau numatomą naudoti (kitą, miško, vandens ar žemės ūkio)
9. Miško želdinimo projekto parengimas bei derinimas	6	Parengiamas projektas miško sodinimo darbams atlilti
10. Biologinio rekultivavimo darbų atlikimas	3	Igyjama teisė apželdinti kasybos darbais paveikta teritoriją

Bendra procedūrų trukmė be telkinio naudojimo laiko, 8,8 metų (106 mén.)

Bendra procedūrų trukmė iki gavybos pradžios, 5,1 metų (61 mén.)

* – trukmė apytikriai

Nors Lietuvoje naudingųjų iškasenų naudojimas vienas mažiausių Europoje, tačiau valstybės politika – ir toliau mažinti jų gavybą. Tai reiškia – stabdyti Lietuvos žmonių gerovės kilimą.

Telkinių įsisavinimo tvarka ir jos reglamentavimas

Telkinio paieška ir geologinė žvalgyba yra tik vienas pradinės etapų. Iš viso, norint igyti teisę eksploatuoti naudingųjų iškasenų telkinį ir sutvarkyti išeksploatuotą teritoriją, tektų įveikti 10 etapų. Paskutinieji keturi skirti laikotarpiui, kai ištekliai jau būna išeksploatuoti (2 lentelė)

Poveikio aplinkai vertinimo procesas

Išžvalgius naudingųjų iškasenų telkinį, leidimas jam eksploatuoti suteikiamas tik tuo atveju, jei planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimo metu įrodoma, kad ūkinė veikla **reikšmingo** neigiamo poveikio aplinkai ir gyventojų sveikatai nedarys. Sprendimus nagrinėja ir vertina rajonų savivaldybių administracijos, visuomenės sveikatos centrai, apskričių priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos, Kultūros paveldo departamento teritoriniai padaliniai, Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba, visuomenė, o sprendimus priima Aplinkos ministerijos regionų aplinkos apsaugos departamentai arba Aplinkos

apsaugos agentūra. Rengiant poveikio aplinkai vertinimo dokumentus, per daugelį metų teko patirti ir aukščiausio lygio priekabiaivimo, ir teisino nihilizmo, ir neišmanymo. Kad būtų aiškiu, su kuo tenka susidurti tokius dokumentus rengiančioms geologinėms įmonėms, patieksiu keliis pavyzdžius ir jų sprendimo būdus:

* Jonavos savivaldybės administracija negalėjo suvokti, ar žvyro gavyba darys esminį neigiamą poveikį aplinkai, nes grafiniai piedai buvo pateikti atskiru aplanku ir nesusegti. Darbas atmettas.

* Kauno visuomenės sveikatos centras negalėjo nuspresti, ar požeminė anhidrito gavyba darys reikšmingą neigiamą poveikį gyventojų sveikatai, nes pateiktų standartiniuose žemėlapiuose nenurodyta, kur yra Šiaurė. Dėl panašių pastabų darbas buvo atmetamas 7 kartus.

Vilniaus regiono aplinkos apsaugos departamento priima sprendimą, kad ūkinė veikla negalima, nes nejvertinta, kokią įtaką daro durpių džiūvimo procesas aplinkai; nes nejvertinta, kokią įtaką darys paviršiniams vandenims sauso žvyro karjeras, esantis terasoje 12 m aukščiau nei Šventosios upė; nes nejvertinta, kokią įtaką aplinkai daro augantis telkinio viduje 0,2 ha ploto miškelis; nes nejvertinta, kokią įtaką kraštovaizdžio draustiniui darys iškastas karjeras, nuo kurio šio draustinio nesimato.

Tokių išminties perlų sąrašas neišsemiamas. Galima būtų iš jų tik pasijuokti, jei tai neturėtų įtakos Lietuvos ūkio plėtrai, galimybėms investuoti, gausinti Lietuvos turą, kurti naujas darbo vietas. Ir visa tai dėlto, kad pavienis asmuo nesuvokia, kas yra kasybos procesas ir tuo piktinaudžiauja.

Bandymai išsiaiškinti tokį išvadą pagrįstumą Aplinkos ministerijoje ar Seimo kontrolieriu taryboje dažniausiai baigiasi tokia fraze: motyvai nėra pagrįsti, tačiau regionų aplankos apsaugos departamentai priima sprendimus savarankiškai. Jei sprendimas netenkina, kreipkites į teismą.

Teritorijų planavimo procesas

Pagal Lietuvoje galiojančią tvarką bet kokia ūkio plėtra įmanoma tik pagal rajonų bendrojo plano sprendinius. Teritorijų planavimo procesas, paremtas statybų ir infrastruktūros plėtra, netinka naudingujų iškasenų įsisavinimo reglamentavimui, nes naudingujų iškasenų paieška ir žvalgyba yra tēstinis procesas. Tuo tarpu rajono bendrojo plano sprendiniai galioja 10–15 metų. Išžvalgius naujų telkinį ir norint jį įsisavinti, būtina keisti teritorijų planavimo dokumentų sprendinius arba laukti, kol po keliolikos metų bus parengtas naujas rajono bendrasis planas. Toks procesas užsišesia iki 5 metų. Telkinų naujodimas yra palyginti trumpalaikis procesas. Jo metu įrengiant karjerus žemė, kuriai teritorijų planavimo procedūry metu nustatoma arba keičiama pagrindinė tikslinė naudojimo paskirtis, kasybos procese nedalyvauja. Žemė (dirvožemis) yra nuvaloma ir, iškasus žemės gelmių ištaklius, vėl grąžinama į pažeistą plotą. Eksplotuojant naudingąsias iškasenas iš po vandens (ežeruose ar upėse), vanduo visą laiką lieka tas pats, tačiau procedūros ežerų paviršiaus pagrindinei tikslinei naudojimo paskirčiai pakeisti iš vandens ūkio į naudingujų iškasenų teritoriją (ir atvirkščiai) teritorijų planavimo procese užima daugelį metų.

Pagrindinė detalaus plano sprendinių vertinimų esmė yra ta pati kaip ir poveikio aplinkai vertinimo procedūrų metu. Pagal galiojančius teisės aktus, apie planuojamą kasybos poveikį aplinkai analizuojama telkinio žvalgybos atskaitoje, poveikio aplinkai vertinimo dokumentuose, rajono bendrojo ir teritorijos detalojo planu rengimo metu, kiekviename etape atliekant strateginio pasekmų aplinkai vertinimo (SPAV) procedūras bei telkinio naudojimo projekte. Vie-

tos savivaldos institucijos ir regionų aplinkos apsaugos departamento tuos pačius sprendinius studiuota 4–5 kartus, visuomenė supažindinta su tais pačiais sprendiniais 2–3 kartus. Absurdiška jau vien tai, kad atlikus poveikio aplinkai vertinimo procedūras ir įmonėms gavus leidimus vykdyti ūkinę veiklą, teritorijų planavimo etape tenka grįžti atgal ir rengti detalaus plano strateginio pasekmų aplinkai vertinimo dokumentą bei poveikio visuomenės sveikatai vertinimą. Biurokratinis procesas tiek ištęsė telkinių įsisavinimo trukmę, kad investicijos į žemės gelmių įsisavinimą tapo visiškai nepatrauklios. Visa derinimų trukmė iki kasybos darbų pradžios vidutiniškai siekia 4,6 metus, o tiesioginių darbų trukmė iki kasybos pradžios apie metus.

Spaudoje ne kartą buvo rašoma, kad Lietuvoje labai ilgos teritorijų planavimo procedūros. Yra pavyzdžių, kad investitoriai į Lietuvą neatėjo vien dėl to, kad prieikus kelis sklypus su jungti į vieną biurokratinėms procedūroms prireikė 1,5 metų. Naudingujų iškasenų įsisavinimo procese toks tempas praktiškai nepasiekiamas. Lietuvos Respublikos Vyriausybė deklaruoja, kad yra parengtas naujas variantas teritorijų planavimo įstatymo, kuris iš esmės pa-spartins šį procesą. Šio įstatymo projektiniuose siūlymuose aptinkame tik tai, kad neurbaniuotose teritorijose detalieji planai keičiami specialiaisiais planais, kurių sprendiniai turės būti priderinti prie kompleksinio rajono plano sprendinių. Taigi keičiasi tik dokumentų pavadinimai, o ne esmė. Naujai išžvalgytam telkiniui specialiųjų teritorijos planą galima bus rengti tik tada, kai jo buvimo vieta bus atspindėta rajono kompleksiame plane, kurio galiojimo laikas neterminuotas. Kada jis bus koreguojamas, niekas negali prognozuoti.

Visos šios teritorijų planavimo procedūros tiek supančioja karjerus eksplotuojančias įmones, kad išnaudoti plotai lieka ilgai iki galo nesutvarkyti. Nulėkštinius karjero člaitus ir paskleidus dirvožemį, biologinio rekultivavimo darbai gali prasidėti tik po to, kai bus parengtas naujas detalus planas ir naudingujų iškasenų teritorija bus pakeista į miško, vandenų ar kitos paskirties žemę. Tai reiškia, kad, prieš pradendant biologinio rekultivavimo darbus, būtina atskirti rekultivuojamą plotą nuo viso žemės sklypo (jei rekultivuojama dalimis), kreiptis į rajono savivaldybės tarybą, kad būtų pakeisti rajono bendrojo plano sprendiniai, kad žemės sklypo dalis būtų išbraukta iš teritorijų, skirtų naudingosioms iškasenoms eksplotuoti, gauti leidimą

ir salygas detaliajam planui rengti, parengti detalaus plano strateginio pasekmių aplinkai vertinimo dokumentą, detaliuoju planu pakeisti žemės sklypo dailies paskirtį iš naudingųjų iškasenų teritorijos į miško žemę, – ir tik tada susidarys salygos pradeti miško sodinimo darbus. O jei tai yra sapropelio telkinys ežere, tokie veiksmai iš viso tampa absurdūski: siurbiant iš uždumblėjusio ežero sapropelį, vandens paviršius lieka tas pats, o biurokratinės procedūros ežero paviršiaus naujiems pavadinimams su teikti kainuoja ir laiko, ir pinigų ir nervų. Todėl Lietuvoje sapropelio niekas nekasa, kai tuo tarpu kaimynai latviai, baltarusiai ir lenkai jau tiekia ekologiškas, ilgo poveikio organines trąšas sapropelio pagrindu oazėms Arabijos pusiasalyje, Egipte ar Kenijoje sukurti.

Tikslinga būtų teisės aktus pakeisti taip, kad planuojamos ūkinės veiklos poveikis aplinkai būtų vertinamas tik poveikio aplinkai vertinimo procedūrų metu, o rajono bendrojo plano galiojimo metu, išžvalgijus naujus naudingųjų iškasenų telkinius, žemės sklypuose, kur atliktos planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimo procedūros, būtų priimtas sprendimas, kad ūkinė veikla yra galima, yra gautas Lietuvos geologijos tarnybos leidimas naudingųjų iškasenų naudojimui ir teritorijų planavimo dokumentai nerengiami. Telkinį įsisavinimo ir iškastų plotų rekultivavimo procesas galėtų būti įteisinamas parengus vieną telkinio naudojimo (kasybos–rekultivavimo) projekta.

Mišku įstatymo aprībojimai

Prieš metus priimtas Mišku įstatymo 11 straipsnio pakeitimas iš esmės sumažino galimybes eksploatuoti po mišku esačius naudingųjų iškasenų ištaklius. Miško žemės pavertimas kitomis naudmenomis galimas „[...] naudingųjų iškasenų eksploatavimo teritorijoms formuoti, kai **néra galimybės šių iškasenų eksploatuoti ne miško žemėje**“.

Šiuo įstatymo punktu labai formalizuojama galimybė valstybei eksploatuoti jai išimties teise priklausančius ištaklius tiktais pagal vienintelių kriterijų – jei visoje Lietuvos teritorijoje bus bent vienas telkinys ne miško žemėje (o toks visada kur nors bus). Valstybė pati sau užkerta priėmimą prie jai išimties tvarka priklausančią žemės gelmių ištaklių. Ar iš Žemaitijos pradésime vežti žvyrą į Dzūkiją, nes ten visi ištakliai yra miško žemėje? Juk galimi ir tokie atvejai, kai ne miško

žemėje esantis telkinys yra kultūros paveldo apsaugos zonoje, kai jo eksploatavimo hidrogeologinės ar kitos salygos yra labai nepalankios, kai žaliavos išvežimo kelias eina per gyvenvietes arba būtina tiesi ilgą išvežimo kelią per daugybę privačios žemės sklypų, kurių neįmanoma nupirkti, kai telkinys, esantis ne miške, yra per mažas žaliavos perdibrimo gamyklių projektuoti, kai žaliavos kokybė prastesnė nei telkinio, esančio po mišku, kai tik maža telkinio dalis yra po mišku, o kita dalis – ne miško žemėje, kai paliekant neliestus po mišku ištaklius, likusi telkinio dalis praranda ekonominę prasmę, kai didelio ploto telkinio viduje yra mažų miško salelių ir pan. Iškasus karjerą aplink tokias salas, liks stačios mažos kalvos, kuriose miškas negalės normaliai augti, o vertinga žaliaava liks prarasta. Yra išžvalgytų telkininių, kur naudingojimo klando storis siekia iki 28 m, bet jo centre yra kelių arų miškelis.

Lietuvos teisės aktais jau yra apibrėžta, kaip galima siekti tikslo eksploatuoti detaliai išžvalgytų naudingųjų iškasenų telkininių ištaklius. Visa tai atliekama pagal Planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimo įstatymą. Atliekant šiame įstatyme numatytas procedūras, įvertinami visi veiksniai ir sprendžiama, ar planuojama veikla turės reikšmingą neigiamą poveikį aplinkai, kartu ir miškams. Priimta Miškų įstatymo nuostata pažedžia ūkio subjektų teises planuojamos ūkinės veiklos galimybes vertinti pagal Poveikio aplinkai vertinimo įstatymo nuostatas ir kartu prieštarauja šiam įstatymui. Miškų įstatyme nenumeratyta galimybė net toms įmonėms, kurios jau atliko poveikio aplinkai vertinimo procedūras ir gavo sprendimą, kad ūkinė veikla yra galima, šį sprendimą realizuoti.

Naujajame Mišku įstatymo pakeitime nepagrįstai suabsoliutinta miško vertė ir reikšmė Lietuvos valstybei bei visuomenei. Lietuvos statistikos departamento, Miškų ir Žemės gelmių reģistrų duomenimis, apie 32,2 % Lietuvos teritorijos užima miškai, naudingųjų iškasenų plotai – tik 4,3 % (iš jų detaliai išžvalgytų telkininių plotas sudaro vos 1,3 % Lietuvos teritorijos, t.y. jiems tenka 86,8 tūkst. ha). Detaliai išžvalgytų naudingųjų iškasenų vertė – 63,6 mlrd. Lt., visų miškų – 20,0 mlrd. Lt. Sugretinus visus šiuos faktus gauname, kad Lietuvos teritorijos ploto vienetas (1 km^2 ar 1 ha), esantis virš naudingųjų iškasenų telkinio, yra 77 kartus vertingesnis (brangesnis) nei tokio pat ploto teritorija, kuri užimta vien tikta mišku. Miškas gali augti praktiskai bet kur, tuo tarpu naudingųjų iškasenų telkiniai

gali būti aptinkami ne bet kur, o tik ten, kur yra itin palankios geologinės sąlygos.

Paskaičiavus mažų miško plotelių, išterpusių į detaliai išžvalgytų žvyro telkinių teritoriją, miško ir naudingųjų iškasenų verčių santykis tame pačiame mišku apaugusiam plete siekia 200–600 kartų. Norint gauti iš miško adekvačią naudą, tektų daugiau nei du tūkstančius metų auginti ir vėl kirsti mišką. Tuo tarpu gamtosauagine prasme visuomenė ir gamta nuostolio nėturi, jei miškas bus atkurtas iškasto karjero teritorijoje arba iš karto pasodinamas kitoje nederlingoje žemėje. Tačiau santykiniai praradimai yra milžiniški: pavyzdžiu, Samantonių žvyro telkinyje (Ukmergės r.) dėl 0,18 ha ploto miškelio gali būti prarasta žvyro už 2,4 mln. Lt.

4 pav. Samantonių žvyro telkinyje augantis miškelis ir telkinio ribos.

3 lentelė. Miško ir jo išsaugojimui prarandamų žvyro išteklių verčių palyginimas Samantonių telkinyje*

Išteklių pavadinimas	Tūris, m ³	Kaina, Lt/m ³	Vertė, Lt
0,1771 ha miško plotelis			
Mediena	44	135	5 940
0,64 ha neprieinamas žvyro ir smėlio kasybų plotas			
Žvyras	34 790	60	2 087 424
Smėlis	22 810	10	228 096
Mokesčiai už išteklius	57 600	1,49	85 824
Iš viso prarandama dėl nevykdomas kasybos – 2 401 344			

* – naudingųjų iškasenų ir miško išteklių santykinė vertė – 404 kartai.

Miškininkų duomenimis, vien tik dėl savaininio miško užsisėjimo nenaudojamuose žemės plotuose kasmet miškų plotai Lietuvoje padidėja apie 6–8 tūkst. ha. Be to, Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtinta pagrindinių miško kirtimų 2011–2013 m. norma valstybiniuose miškuose – 12 tūkst. ha. O kur dar kirtimai privačiuose miškuose. Tokio ploto telkinių miško žemėse kasmetiniam išsavinimui niekada nereikėtų. Esant tokiemis kirtimų tempams, visa detaliai išžvalgytų telkinių miškuose teritorija būtų išvalyta per 5–7 metus. Tad kam tokie apribojimai naudingųjų iškasenų naudojimui, jei virš naudingųjų iškasenų telkinio planuojamas iškirsti miškas būtų pasodinamas kitoje vietoje dar prieš tų darbų pradžią? Valstybinio masyvo čia néra.

Konstitucinis teismas yra pasisakęs, kad miško žemę keisti į kitos paskirties žemę galima tikrai išimties tvarka. Aptiktas žemės gelmėse naudingųjų iškasenų telkinių yra

išskirtinė gamtinė anomalija, reta išimtis žemės gelmėse, nes tose lokaliose vietose geologinių procesų déka tam tikrų vertingujų komponentų koncentracija yra padidėjusi šimtus ir tūkstančius kartų. Todėl naudingųjų iškasenų telkinių paieška ir suradimas yra ilgalaikis ir sudėtingas darbas. Juk detalai išžvalgytų naudingųjų iškasenų telkinių plotai sudaro tik 1,3 % Lietuvoje užimamų miškų ploto. Argi tai néra reta išimtis? Juk kitur naudingųjų iškasenų juk néra.

Melas ir statistika

Kartais ironiškai pasakoma, kad yra trys mero lygiai: elementarus melas, akiplėšiškas melas ir statistika. Taigi, pranešimo pradžioje pateiktus duomenis apie Lietuvos žemės gelmių turtus nesiūlyčiau naudoti ūkio plėtrai grįsti, nes tai yra statistika. Atsižvelgdamas į telkinių įsisavinimą ribojančius ar tokį procesą iš vis draudžiančius teisés aktus, galiu pagrįstai pasakyti, kad Aplinkos ministerija puikiai atlieka savo pareigą – saugo aplinką nuo norinčių plėtoti naudingųjų iškasenų gavybą.

Šią mintį iliustruoju durpių telkinių pavyzdžiu. Kauno technologijos universiteto šilumininkai kartu su durpių įmonių asociacija yra pasirengusi iniciuoti kuro durpių gavybos plėtrą siekiant daugiau gaminti energijos iš vietinių žaliaivų. Pasinaudojė naudingųjų iškasenų balanso duomenimis apskaičiavo, kad Lietuvoje artimiausius 120 metų bus galima pagaminti po 1 mln. t. kuro durpių kasmet.

Įsigiliinę aptinkame visai kitą situaciją: iš 59 durpynų, kuriems išduoti leidimai naudoti durpių ištaklius, kuro durpes gali gaminti tiktais 42. Kiti durpynai skirti gydomosioms durpėms išgauti, dar keli – neturi jokių šansų pradėti gavybą dėl saugomų teritorijų atsiradimo, miškų įstatymo naujų nuostatų, valdžios trukdydumų ar nepalankių gavybos sąlygų (pavyzdžiu, reikia siurbliais sausinti kloda). Todėl galimas iškasti kuro durpių kiekis naudojuose durpynuose ne 84 mln. t, o tiktais 16,7 mln. t. (4 lentelė).

4 lentelė. Apytikris 42 durpynuose išgaunamu durpių ištaklių likutis Lietuvoje pagal paskutinių markšeiderinių apmatavimų duomenis

Iš viso liko durpių	Tame kiekijoje šviesios	Tame kiekijoje tamsios	Mato vnt.
176634	89385	87239	tūkst. m ³
27647	11248	16683	tūkst. t

Pastaba: tikrasis likutis yra šiek tiek mažesnis, nes kai kuriuose durpynuose markšeideriniai apmatavimai atliki jau prieš 3–5 metus.

Būtina atsižvelgti ir į tai, kad daugumoje naujodamų durpynų šviesios durpės dar nenukastos, todėl tamsių durpių gavyba galima tiktais jų pakraščiuose. Kadangi plotai néra dideli, tai ir labiau padidinti kuro durpių gavybos apimtis neįmanoma. Kiti detaliai išžvalgyti, bet nenaudojami durpynai, néra tinkami gavybai plėtoti, o kai kurie iš vis nepasiekiami dėl šių akivaizdžių trių priežasčių. Visų pirma, dalis iš jų yra miško žemėje, todėl neprieinami naudoti tol, kol bent vienas durpynas bus ne miško žemėje. Antroji aplinkybė – dalis iš jų yra saugomose teritorijose. Na, ir trečioji priežastis ta, kad ne miške esantys ir kuro durpių gavybai kažkada išžvalgyti žemapelkiniai durpynai buvo numelioruoti. Nenumelioruotų ir ne miške esančių pelkių jau néra. Šie durpynai buvo intensyviai naudojami žemės ūkyje: įrengtos kultūrinės šienaujamos ir ganomas pievos, ariami laukai. Visas aeracijos zonoje atsidūrės durpių kloadas šiuo metu yra stipriai paveiktas mineralizacijos. Ištyrus kai kuriuos tokius durpynus paaškėjo, kad net iki 0,7–1 m gylio perlenų kiekis durpėse padidėjęs iki 40–60 % ir kuro gamybai netinka. Iš viršaus dar apie 15–20 cm yra velėna arba ariamas dirvos sluoksnis. Žemapelkiniai durpynų vidutinis naudingojo sluoksnio storis Lietuvos durpynuose tiktais apie 1,5–2 m. Nukasti ir kažkur padėti apie 1 m sugedusių durpių dėl plono kiekis geresnių durpių sluoksnio eksplotavimo nei gamtosauginiu, nei ekonominiu požiūriu neapsimoka. Be to, gilesni durpynų klo dai žemapelkiniuose, kuro durpių gamybai tinkančiuose durpynuose, jau yra sunkiai nusausinami, o kai kurie tiktais siurblių pagalba. Tai yra per daug brangū vis kylant elektros kainomis. Tokios įmonės nesugebėtų konkuruoti rinkoje. Dar pridėjus durpynų įrengimo sąnaudas, tai kuro durpių už dabartinę jų realizacijos kainą niekas nepagamintų. Reikia pridurti kad naujus aukštapelkinius durpynus įsisavinti neleidžia Aplinkos ministerija, o prieinami naudojimui žemapelkiniai – dažnai sugadinti. Taigi, nors Lietuvoje yra žinoma per 6000 durpynų, tačiau durpių ištaklių jų gavybos plėtrai Lietuvoje tinkamų vietų néra arba jos labai ribotos.

Išvada (liūdnai)

Kol nepasikeis politiką lemiančių valdininkų požiūris, kad visuomenės gerovę galime sukurti tik plėtotami savo vietinę žaliaivų rinką ir skatindami jų gavybos plėtrą visais įmanomais būdais, tol mes pagal pragyvenimo lygį Europoje būsime ubagais.